

Aleksander Grygorowicz

REGIONALNE STUDIUM HISTORYCZNE
W SŁUŻBIE OCHRONY ŚRODOWISKA AGLOMERACJI PRZEMYSŁOWEJ

Postępująca aktywizacja przemysłowa Górnego Śląska wywołuje szereg zjawisk wtórnych pogłębiających zagrożenie środowiska naturalnego człowieka. Potrzeba maksymalnej jego ochrony wymaga niewątpliwie działania wielokierunkowego w którym swoją pozycję zajmie zachowanie dóbr kulturalnych regionu a w szczególności przestrzennych układów zabytkowych: są one bowiem potencjalnym miejsce wypoczynku człowieka pracy.

Przyjęło się powszechnie łączyć to zagadnienie jedynie z utrzymanie i konserwacją pojedynczych obiektów budownictwa wiejskiego, wzgl. monumentalnej architektury zabytkowej oraz ich najbliższego otoczenia. Te wrywkowe działania nie mogą dać pożądanego efektu, choć towarzyszy im wrażenie spełnionego obowiązku w tej dziedzinie. Wzbogacą one wartości kulturalne i wypoczynkowe miasta i osiedli przemysłowego regionu dopiero wtedy, gdy opracowane zostanie dla nich odpowiednie tło przestrzenne. Te rozwiązania oparte o rzetelną znajomość historycznego rozwoju miasta pozwolą odnaleźć jego indywidualne oblicze zatarte w dobie kapitalizmu i w początkowym okresie powojennym. Stanie się ono pomostem kulturowym pomiędzy dawną i nową koncepcją urbanistyczną.

Naukowa podbudowa urbanistycznych prac projektowych w postaci studiów historyczno-urbanistycznych jest niezbędnym warunkiem właściwej rekonstrukcji m.in. zabytkowych śródmieść decydujących najczęściej o indywidualnym wyrazie miasta [1].

Znaczna część miast śląskich posiada już te studia, jednak wydaje się, że nie odpowiadają one w pełni wymaganiom projektowym i dlatego traktowane są w planowaniu miejscowym marginalnie. Studium takie nie może mieć tylko opisowego charakteru stając się wówczas głównie kwerendą źródeł, informacji, ikonografii na temat miasta. Winien to być zgod-

nie z obowiązującymi instrukcjami elaborat przede wszystkim graficzny, [2] ze zwiążą częścią opisową nawiązujący w problematyce studialnej w przekroju historycznym do opracowania projektowego (fizjografia, syntetyczna inwentaryzacja reliktyw kultury materialnej, demografia, własności, komunikacja, użytkowanie terenu). Powinien on obrazować ewolucję przestrzenną punktu osadniczego w jego progach rozwojowych.

Powiązanie tych informacji ze stanem istniejącym jest głównym celem takiego opracowania. Wymaga ono nielada inwencji twórczej dla postawienia hipotezy przestrzennej podanej wariantowo przed którą autor nie powinien żadną miarą się uchylać. Hipoteza taka powinna się opierać o gruntowną znajomość rozwoju form osadniczych danego kręgu kulturowego. Tak ustawione zadanie w stosunku do pojedynczego miasta nie wyczerpuje jednak problemu na obszarze regionu dynamicznie uprzemysłowianego, wymagającego szybkich decyzji lokalizacyjnych.

Konieczność prowadzenia operatywnych badań równocześnie nad wieloma punktami sieci osadniczej na obszarze całego regionu w celu ochrony jego walorów kulturowych i przestrzennych wymaga znalezienia najbardziej dogodnej i skutecznej metody. Narzuca się ona niemal sama, a polega na ustawieniu badań urbanistyczno-historycznych w sposób równoległy do schematu stosowanego w planowaniu przestrzennym w myśl zasady, że plan wyższego rzędu (np. regionalny) jest podstawą do wykonania planu bardziej szczegółowego (miejscowego). Stanowi on, jak wiadomo źródło wytycznych i wyznacza miastom i osiedlom regionu ściśle określone funkcje do spełnienia. Miasto jest tu nie tworem oderwanym od otoczenia ale elementem współdziałającym w całej sieci osadniczej. Zachodzi tu równocześnie zjawisko sprzężenia zwrotnego, tzn. oddziaływania ustaleń planu miejscowego na korektę planu regionalnego [3].

Wydaje się, że opracowanie regionalnego studium historycznego sieci osadniczej jest logiczną konsekwencją kompleksowego działania w zakresie ochrony i kształtowania środowiska na terenie regionu.

Jego problematyka przez analogię do planu regionalnego obejmowałaby m.in.:

- geograficzną genezę granic regionu (zlewiska, ukształtowanie terenu, jakość gleb, zalesienie),
- stosunki polityczne i rozwój granic administracyjnych,
- zagadnienie obronności (grodziska wczesnohistoryczne, grody plemiennne, kasztelanie, klasztory inkastelowane),
- podział administracyjny państwowy i kościelny,
- stosunki demograficzne (rozwój gęstości zaludnienia, ew. ruchy ludności),
- lokalizacja sił wytwórczych (przemysł, rolnictwo),
- handel (pśrodki targowe, wymiana lokalna i dalekosiężna),
- komunikacja (podział funkcjonalny dróg),
- osadnictwo (kierunki kolonizacji, struktura osadnicza).

Problematyka ta z podziałem na okresy dziejów regionu stanowiłaby źródło informacji dla studium historycznego poszczególnych miast regionu w zakresie czynników oddziaływujących na nie od zewnątrz. Brak tej więzi z siecią osadniczą regionu i kraju da się zauważyć w wielu skądinąd rzetelnych i twórczych opracowaniach historycznych.

Po opracowaniu studiów historycznych poszczególnych punktów osadniczych wystąpiłoby niezawodnie wyżej wspomniane zjawisko sprzężenia zwrotnego a dokładniejsze informacje z tych studiów prowadziłyby z kolei do uściślenia ustaleń, a czasem do ich korekty w studium regionalnym.

Zbiorowe wielokierunkowe opracowania dotyczące regionu górnośląskiego o bogatej problematyce były już podejmowane w ostatnim dwudziestoleciu, a ich przydatność nie budzi wątpliwości [4]. Nie miały one jednak syntetycznego aneksu, bowiem jego odbiorca nie był znany. Obecnie odbiorcą tym jest plan regionalny z jego wzrastającymi zadaniami rozładowania napięć produkcyjnych, osadniczych, komunikacyjnych, wypoczynku i ochrony środowiska - plan będący jedynym racjonalnym narzędziem polityki przestrzennej aglomeracji przemysłowej.

LITERATURA

1. Borowiejska-Birkenmajerowa M. - Sprawozdanie z zebrania międzynarodowego zespołu roboczego "Historia urbanistyki i aktualne zagadnienia historycznych ośrodków miast, w Warszawie 2-5.III.1958 Kw. A, i U., r. III, 1958, z.3-4, s. 347.
2. Instrukcja w sprawie układu i sposobu opracowania studiów historycznych do planów zagospodarowania przestrzennego miast. Okólnik Nr 83 Prezesa Komitetu do spraw Urbanistyki i Architektury z dn.20 sierpnia 1956 - patrz A. Waluk, J. Wojciechowski - Zbiór Przepisów Budownictwa t. XII, 1968, s. 93-94.
3. Malisz B. - Zarys teorii kształtowania układów osadniczych, 1966, s. 130, 131.
4. Górny Śląsk - Prace i materiały geograficzne pod red. prof. dr A. Wrzoska, 1955.

РЕГИОНАЛЬНОЕ ИСТОРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ДЛЯ ЗАЩИТЫ ЕСТЕСТВЕННОЙ СРЕДЫ
В ПРОМЫШЛЕННОЙ КОНУРБАЦИИ

Р е з ю м е

Промышленная конурбация занимая территорию освоенную человеком в далёком прошлом (например в средних веках) вызывает как правило нарушение индивидуального характера городов и поселений.

В реконструкции этих характерных черт исходивших из исторических этапов архитектурно-пространственного развития города состоят большие возможности восстановления естественной и культурной среды человека. Проводимые с этой целью историческо-градостроительные обследования должны стать одним из источников творческого одновременного их проведения в многих пунктах заселенной территории. Необходимо раньше провести историко-градостроительное обследование в масштабе макрорайона в характерных сечениях времени имея в виду фазы развития производственных сил и социально-экономической формации. И поэтому исторические исследования также должны заимствовать методы пространственной планировки содержащиеся в переходе от регионального к местному плану.

REGIONAL HISTORICAL STUDY OF THE PURPOSE
OF CONSERVATION OF INDUSTRIAL CONURBATION

S u m m a r y

Industrial conurbation covering areas urbanized in the distant past in general favours obliteration of individual features of their component parts- towns and settlements. Reconstruction of these features, referring to historical stages of spatial development involves, among others, great possibilities of revaluation of man's natural and cultural environment. Hence historical and urbanistic studies carried out for this purpose should become one of the sources of creative inspiration for an urbanist designer. To enable simultaneous studies in many points of the settlement network of conurbation, former working out of regional and urbanistic study in characteristic sections of time referring to phases of development of labour forces and economic and social formations is indispensable. Thus also, historical settlement studies must employ methods of spatial planning consisting in passing from large spatial (regional) plans to local plans.